

A KATOLIKUS SVÁBOK HELYZETE A SZERB-HORVÁT-SZLOVÉN KIRÁLYSÁGHOZ TARTOZÓ BÁNSÁGBAN

EPERJESI ZOLTÁN¹

Absztrakt

A királyi Magyarország dél-keleti részén elhelyezkedő, lakosságösszetételét tekintve legheterogénebb, multietnikus régiója a trianoni békeszerződést követően három részre szakadt. A régió nagyobbik, keleti része Romániához, nyugati fele a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, míg Magyarországon csupán egy elhanyagolható, a Tisza és Maros folyók által északon és nyugaton határolt terület maradt, amely Csanád megye néven élt tovább. Cikkemben a Bánság Szerb-Horvát-Szlavón Királysághoz csatolt nyugati részével, mindenekelőtt az ott élő katolikus svábok helyzetével foglalkozom a két világháború között. A közel tizenkétfélmillió fős lakossággal rendelkező Délszláv Királyság nagyságrendileg 4%-a volt német nemzetiségű 1921-ben. A délszláv államhoz került Nyugat-Bánság lakossága összesen 561 958 főt tett ki az 1921. évi népszámlálás alapján. A németek a szerbiai Bánság teljes lakosságának valamivel több, mint egyötödét adták (126 530 fő), a németek képviselték a régió második legnagyobb nemzetiségét a szerbek után. A szerb bánsági németek túlnyomó többsége katolikus volt. A bánsági német lakosság egyharmada városokban, míg kétharmaduk falvakban élt. Általánosságban kijelenthető, hogy a nemzetiségek leginkább egymás mellett, sokkal kevésbé egymással éltek a bánsági régióban a 19. és 20. században. A 19. század során nagyon jelentős fejlődésnek és iparosodásnak indult bánsági régió jövőképét az első világháború utáni három részre szakadás nagyon megtépázta, de az igazi sorstragédiát a második világháború jelentette. A világháború utolsó évében a délszláv államot felszabadító Tito vezette partizánok a sváb kisebbséget a német megszállókkal való kollaboráció miatt kollektív bűnösséggel illették, vagyonukat kisajátították, több ezer halálos áldozattal járó megtorló akciókat hajtottak végre, a civil lakosság jelentős részét pedig évekig internálótáborokba zárták, ahol nők és gyerekek tízezrei veszítették életüket az embertelen körülmények és járványok következtében. A túlélőket kitelepítették. A szomszédos Romániával ellentétben a szerb Bánság sváb lakossága a világháborút követő években szinte teljesen eltűnt, sok településen még épített kulturális hagyatékát, templomait is lerombolták. Így ért véget egy kétszáz éves, a török kiűzését követően szívós, kitartó munkával létrehozott sváb kultúra Dél-Kelet Európa eme szegletében.

Kulcsszavak: Bánság régió, Bánsági Köztársaság, bánsági sváb társadalmi és gazdasági érdekvédelmi szervezetek, multietnikus régió, AVNOJ határozatok

¹ főiskolai tanár, tanszékvezető, Wekerle Sándor Üzleti Főiskola; eperjesiwsuf@gmail.com;
ORCID: 0009-0006-6630-3858

Bevezetés

A Bánság régió, melynek területét csak az 1718-as pozsareváci béke szabadította fel az oszmán uralom alól, a Duna, Tisza, Maros folyók és az erdélyi hegyek által körbezárt tájegységet foglalja magában. A történelmi körülmények folytán, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásának időszakára a Bánát a Kárpát-medence egyik legkevertebb etnikumú területévé vált, ahol a megfogyatkozó magyarság már a török korban is jelentős szerb és román népességgel, valamint – kisebb számban – bolgárokkal és bunyevácokkal élt együtt. A 18. századi Habsburg katonai közigazgatás aztán nagyarányú sváb betelepítés hajtott végre, az első világháború kirobbanásáig pedig szlovákok, illetve – nagyrészt a rohamosan fejlődő Temesváron letelepedő – zsidók érkezése varázsolta még tarkábbá a Bánságot (Tarján M., 2025). 1918. november 1-jén kiáltotta ki Róth Ottó német származású polgári radikális politikus a független Bánati Köztársaságot, mely utóbb mindössze 24 napig gazdagította Európa országainak a sorát. Az államocskia alapítója az etnikai szempontból ugyancsak sokszínű térséget egy – svájci mintára – kantonrendszerbe szervezett köztársasággal akarta megőrizni Magyarország számára, törekvése azonban a szerbek és románok által támogatott antant-csapatok bevonulása nyomán rövid időn belül elbukott (Tarján M., 2025).

Az Osztrák–Magyar Monarchia vesztesként került ki az első világháborúból, amelynek következtében elveszítette fennhatóságát Kelet-Közép Európában. Ausztria 1919. szeptember 10-én írta alá a békeszerződést St. Germainben a győztes hatalmakkal, míg Magyarország esetében erre 1920. június 4-én került sor Trianonban. A békeszerződések teljesen átrendezték Kelet-Közép Európa térképét, az utódállamok nagyon jelentős vegyes lakosságú területeket szereztek a Magyar Királyság rovására, messze nem lehetett beszélni tiszta nemzetállamok létrejöttéről. Az új Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban teljesen új helyzetben találták magukat a katolikus németek. A Habsburg-ház, mint a katolikus egyház élharcosa teljesen elveszítette befolyását a térségben. A katolikus egyház helyzetét az új délszláv királyságban az Osztrák–Magyar Monarchiához hasonlóan alkotmányban rögzítették. Az 1921. június 28-ai vidovdani (ún. Vid-napi) új szerb alkotmány, akárcsak az 1931. szeptember 3-án életbe lépett alkotmány biztosította a vallási alapjogokat, az elismert vallási felekezetek egyenjogúságát, a polgári és politikai jogokat, valamint az egyházaknak nyújtott állami támogatásokat. Az állami védelem, valamint az állami támogatások valamennyi egyház számára rendelkezésre álltak (Lehmann, 1980, 155. o.). A délszláv utódállam a következő vallási közösségeket ismerte el: szerb-ortodox, római katolikus, görög katolikus, unitárius, ókeresztény, mohamedán, evangélikus, református, német evangélikus és zsidó. Az alkotmány kimondta, hogy az elismert egyházak a törvény előtt egyenlőek és nyíltan gyakorolhatják vallásukat. A polgári és politikai jogok függetlenek voltak a vallástól, erre való hivatkozással senki sem mentesült a polgári és katonai kötelezettségei alól.

A katolikus vallás a Bánság Habsburg birodalom általi fennhatósága alá kerülésekor, az 1718. július 21-i, VI. Károly német-római császár és III. Ahmed szultán közötti pozsareváci békekötését követően államvallássá vált. A Magyar Királyságban az 1847-1848 évi budavári parlament mondta ki az elismert vallási felekezetek egyenjogúságát (Zakar, 2020).

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba szakadt Nyugat-Bánság római katolikus sváb lakosságának helyzete a két világháború között

A Szent István király által 1030-ban alapított csanádi püspökség Arad, Krassó-Szörény, Temes, Torontál, Csanád megyéket és Csongrád megye egy részét foglalta magában 1920-ban. A püspökség területe 28 523 km²-t fedett le, 2 259 008 lakosnak adott otthont, akik közül 913 712 fő (40,6%) katolikus, míg 1 079 838 fő (47,7%) ortodox vallású volt. A trianoni békeszerződés rendelkezései szétdarabolták az egységes, történelmi Bánság területét. A délszláv királyság 9 307 km² területet kapott a Bánságból. A történelmi régió keleti, nagyobbik fele, 18 958 km² került Romániához, míg csupán 271 km²-nyi terület maradt Magyarországon, amely Csanád megye név alatt élt tovább (Eperjesi, 2023). A bánsági részek katolikus lakossága körében a magyarok a németek mellett csak a hívek kisebb részét tették ki, de rajtuk kívül katolikus horvátok, bolgárok, csehek és szlovákok is éltek e területen (Orcsik, 2020, 15. o.). A délszláv államhoz került Nyugat-Bánság lakossága összesen 561 958 főt tett ki az 1921. január 31-ei népszámlálás alapján. A lakosság 37,2%-a (209 370 fő) volt katolikus, 54,5%-a görög-ortodox (306 414 fő), 6,7%-a pedig evangélikus (39 226 fő). A Szerbiához került Nyugat-Bánság elveszítette gazdasági, kulturális központját, így a szintén Szerbiához került Dél-Bácska területén, a Duna partján található Újvidék (Neusatz) vette át a Nyugat-Bánság központjának szerepét. A délszláv állam teljes 11 984 911 fős lakosságának 39,2%-a volt katolikus (4 708 657 fő), 5 593 157 fő (46,6%) ortodox, valamint 1 345 271 fő muzulmán (11,2%) (Lehmann, 1980, 159. o.).

A Csanádi Egyházmegye három részre szakadt: Szent Gellért vértanú püspök (1030-1046) egyházmegyéjének legnagyobb része, 160 bánáti plébánia Temesvár székhellyel Romániához került. 67 bánáti plébánia az ortodox többségű Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) része lett (Szilas, 1980, 37. o.). Mindössze 33 plébánia maradt Magyarországon, Szeged városával együtt, ahol a románok által elűldözött Glattfelder Gyula püspöknek (1911–1943) egy teljesen új egyházmegyét kellett egy teljesen új egyházmegyei központtal megszerveznie (Horváth, 2018).

Az időközben Romániához került temesvári székhelyű csanádi püspökség befolyását nem fogadták el a szerb hatóságok. A délszláv királyság katolikus egyházának egységesítése, akárcsak az ortodox egyházé, az új államszervezet érdekében állt. XI. Piusz pápa Hermenegild Pellegrinettit, varsói pápai követet nevezte ki 1922-ben belgrádi apostoli nunciusnak a délszláv államba, amely tisztséget egészen 1937-ig töltötte be (Tóth, 2023, 136. o.). Pellegrinetti 1922. október 15-én adta át megbízólevelét Nikolaus Pasits kormányának. A bánsági apostoli kormányzóság létrehozása a nuncius első feladatai közé tartozott. A szerb Bánság első apostoli kormányzóságának 1923. február 10-én a magyarul és németül is beszélő P. Johannes Raphael Rodicot nevezték ki, aki belgrádi érseknek történt kinevezésekor 1924. szeptember 24-én Belgrádba tette át a székhelyét és az 1936. évi visszalépéséig irányította a nyugat-bánsági régiót (Erős, 1993, 153. o.). Rodic utódjának a ljubljana Teológiai kar katolikus teológusát, Dr. Josef Ujcicot választották, aki egészen 1964-ig töltötte be ezt a posztot. A szerb Bánságban a romániai Bánsággal ellentétben nem sikerült helyi születésű papot választani erre a vezető posztra.

Az újonnan megalakult délszláv államban elképzelhetetlen volt, hogy nem szláv ajkú katolikus kerüljön vezető egyházi beosztásba. A szerb bánsági térség

fővikáriusának a sváb származású Stefan Kowatsch nagybecskereki városi esperest nevezték ki. A bánsági kormányzót és munkatársait a nagybecskereki városi gimnázium piarista kolostorépületében helyezték el. A belgrádi katolikus érsekség döntése alapján 1927-ben a bánsági kormányzó is Belgrádba költözött, és csak ritkán tartózkodott Nagybecskereken. A trianoni békeszerződés miatt megváltozott államhatárok következtében csökkenteni kellett az egyházkerületi esperességek számát is. A Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került csanádi egyházmegye 62 katolikus plébániája közül 36 egyházközségben voltak többségben a németek, csupán 19 egyházközségben alkották a többséget a magyar hívek és hét helyen – jobbára városokban – alkottak a magyarok jelentős csoportot a németek mellett (Orcsik, 2020, 13. o.).

A következő esperességek működtek a Nyugat-Bánságban 1924-et követően: Nagybecskerek, Kanizsa, Nagyikinda, Csernye, Pancsova, Kubin, Torontálszécsény, Versec. A nagybecskereki esperesség 11 egyházközsége közül 7 volt német többségű, a verseci esperesség területén 8:6 volt az arány, a torontálszécsányi esperességben 8:5, míg a kikinai esperesség esetében 8:3 volt az arány. A pancsovai esperességben a hat egyházközség fele volt német többségű (Lehmann, 1980). A katolikus klérus ellátása az egyházi birtokokon keresztül a Habsburg birodalom megszűnésével véget ért. A belgrádi főpásztor az új államhatárok, az agrárreform, valamint a gazdasági és szociális változások kapcsán lesújtó nyilatkozatot tett. Nézete szerint a változások következtében számos templom és paplak állaga rendkívüli módon leromlott, a plébánosok pedig nem ritkán egyenesen éheztek. Az 56 egyházközséget és 8 kuratóriumot magában foglaló egyházi uradalom az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásáig részben az államkincstár részét képezte.

A szerb-horvát-szlovén államvezetés a hivatalos dokumentumok esetében bevezette a szerb-horvát nyelvet. A kulturális miniszter arról rendelkezett, hogy a régi uradalmi jeleket be kell szüntetni a szentképeken is. Az 1935. július 25-én a Szentszékkal aláírt konkordátum II. cikkének 4. pontja rendelkezik a Bánságról, amelyeket az alábbiakban foglalkozok össze:

A belgrádi érseki tartomány (Belgradensis) magába foglalja a belgrádi érseki központot, valamint az alárendelt szkopjei, bácskai (Baciensis), valamint bánsági (Banatensis) püspökségeket (Mák, 2013, 233. o.). A konkordátummal jött létre 1935-ben a bánsági püspökség, amelyet 1920-at követően a belgrádi érsekség irányított apostoli adminisztrátorként. A bánsági püspökség perszonálunióban állt a belgrádi érsekséggel, amely püspöki helynökön keresztül vezette a püspökséget. A belgrádi érseket a konkordátum alapján belgrádi érseknek és bánsági püspöknek nevezték.

A 11 984 911 főt kitevő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság teljes lakosságán belül az 505 790 főt kitevő németiség az összlakosság 4,1%-át adta 1921-ben. A szerbiai Bánság 561 958 fős lakosságán belül a németek a lakosság 22,5%-át adták (126 630 fő). A 126 530 szerb bánsági német 88,9%-a (111 182 fő) katolikus volt, míg 15 318 fő (12,1%) más egyházközséghez tartozott (Lehmann, 1980, 164. o.). A bánsági német lakosság egyharmada városokban, míg kétharmadok falvakban élt. A győztes szövetségesek nyomására jött létre a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal 1919. szeptember 10-én a kisebbségek jogaira vonatkozó szerződés.

A világnézetileg konzervatív keresztény Sváb-Német Kulturális Szövetség (Schwäbisch-Deutscher Kulturbund) az első világháborút követően a németeket a „hit, anyanyelv és haza” jelszavakkal gyűjtötte maga köré. Az 1920-ban Újvidéken létrehozott szervezetnek 1924. évi feloszlásáig összesen 55 ezer tagja volt, akik 128 helyi csoportot alkottak (Penninger, 2021, 60. o.). A szervezet előadásokat tartott, némettanárokat képzett, és legfőbb célkitűzése volt a német hagyományok és kultúra

továbbadása a soron következő generációknak. Svetozar Pribicevic szerb oktatási miniszter azzal indokolta az egyesület betiltását, hogy az ausztriai Karintia tartomány elnyomja az ott élő szlovén kisebbséget. Az 1924-ben megszűntetett szervezet vezetője a pancsovai származású Dr. Georg Graßl szenátor volt, a szervezet alapszabályzata leképezte a Szudéta németek kulturális szervezetét. A kulturális szervezet ezt követően 1927-ben újra megkapta a működési engedélyt, és 55 tagszervezettel és kilencezer fős tagsággal folytatta munkáját Johann Keks elnöksége alatt (1927-1939). 1930-ban 6,5 millió dínárból hozták létre az Építőipari Rt. épületét (HABAG-Haus), amely otthont adott a német szervezeteknek, mint például a Német Iskolaalapítvány, a Mezőgazdasági Takarékpénztár, a Német Kulturális Szövetség, Német Hitel- és Gazdasági Szövetkezetek szövetsége (Deutsche Schulstiftung, Verband deutscher Kredit- und Wirtschaftsgenossenschaften), illetve az Agrária Szövetkezet (Lehmann, 1980, 165. o.).

Az „Újítók” (Erneuerer) egyetemisták kisszámú csoportja nemzetiszocialista német gondolatokat közvetített Szerbia németek lakta részein. A Sváb-Német Kulturális Szövetség vezetését Dr. Sepp Janko, ernőházi (Ernsthausen) származású ügyvédjelölt vette át 1939. augusztus 6-án Dr. Jakob Awndertől, a népi megújulás harcos lapjának számító Népi felhívás (Volksruf) szóvivőjétől. Az új elnök számára a német nemzeti tudat egyet jelentett a nemzetiszocializmussal. A kulturális szövetség kiterjesztette tevékenységét Horvátországra és Szlovéniára is, így a délszláv állam német lakosságának 96,5%-át lefedte a szervezet hatszázezer fős tagságával (Lehmann, 1980, 165. o.).

A Nagybecskereken tevékenykedő orvos, Dr. Nikolaus Haßlinger vezette „Fiatal Németek” (Jungdeutschen) fő célkitűzése a német nemzetiségű sportolók összegyűjtése volt a „mindent a királyért, a népért és a hazáért” vezérgondolat szellemében. A csoport nem rendelkezett szervezeti formával, így hatóköre meglehetősen gyenge volt.

A Németek Jugoszláviai Ligája a Népszövetségért és a Népek Közti Békéért (Liga der Deutschen in Jugoslawien für Völkerbund und für Völkerverständigung) 1929 és 1937 közti fennállása alatt a kisebbségvédelmi törvényben megfogalmazott anyanyelv-használati jogok érvényre juttatásáért küzdött. A szervezet elnökét Dr. Stefan Kraftnak, a főtitkárát pedig Dr. Georg Graßlnak hívták, a szervezet együttműködött az Európai Német Népcsoportok Szövetségével (Verband der deutschen Volksgruppen Europas). A szervezet befejezte működését, miután megszűnt a Népszövetség.

A szabadkai (Maria-Theresiopel) Kisebbségügyi Intézetnek (Minderheiteninstitut) 1931. évi megalakulását követően ötven rendes, tizenöt tiszteletbeli, és száz levelező tagja volt. A szerb kormány százezer dinár éves támogatásban részesítette az intézetet.

A német telepések vallási életének kifejezésformáját a gyéren lakott Bánság régióban a Habsburgok török szultánnal kötött pozserováci békekötését követően főként a telepések magukkal hozott szokásai jellemezték, amelyek aztán tovább fejlődtek az új lakókörnyezetben. A vallásosság fő megjelenési formája a templomok és egyházi intézmények építésében, valamint az életmódban csapódott le. A bőjt gyakorlása például elterjedt és ajánlott volt a német telepések között. A húsételeket pénteki napokon, illetve ünnepnapokon mellőzték. A bőjt időszak alatti napi egy étkezés nem volt közkedvelt a paraszti lakosság körében. A kongregáció végül is 1929. januárjában lazított a bőjtre vonatkozó egyházi jogon, így a szigorú bőjtöt a bőjtidőszak alatti pénteki és ünnepnapokra korlátozták. Az átmeneti könnyítés eredetileg öt évig volt érvényben, viszont meghosszabbították. Az imádság szintén a

vallásosság élő kifejezőeszköze volt. A családon belül is bevett szokás volt az imádkozás, akárcsak az iskolákban iskolakezdekéskor és az iskola végén. Az ünnepi misék jelentették a közösségi imádkozások csúcspontját, a miséken német és latin nyelven énekeltek. Az adventi időszakban nagyon kedveltek voltak a hajnali misék a falusi lakosság körében. A templomi éneklésnek helyi sajátossága volt. A világháború előtt még a vallási énekekben járatos tanárok tanítottak a falusi iskolákban, akik a tanári képesítésük mellett még kántordiplomát is kaptak. A nagy egyházi ünnepeken a nagy plébániákon zenekart és fúvószenekart alkalmaztak. A nyugat-bánsági püspökségnek nem volt saját énekes könyve. A román határhoz közel eső plébániák a temesvári püspökség katolikus ima- és énekes könyvét használták, míg a román határtól távol eső települések plébániái a Szabadkán kiadott imakönyvet. Az első világháború előtti magyar püspöki karnak már nem volt ideje kiadni egy többnyelvű egységes ima- és énekes könyvet.

Professzor Desider Jározy, a temesvári dóm kórusvezetője kiválasztott dalgyűjteményéből huszonhat dalt, és kiadott egy „énekeljétek az úrnak” elnevezésű énekeskönyvet. Az volt a fő cél, hogy a hívők a teljes nyugat-bánsági egyházkerületben egységes énekes könyvet használjanak, amely 1924-et követően valóban hivatalossá vált. Johann Schimschik náköfalvai (Nakodorf) plébános összeállított egy 41 énekből álló énekes könyvet a hívei számára. Dr. Lazarus Rössel is összeállított Pancsován két egyházi énekekből álló füzetet 1944-ben. A többnemzetiségű településeken a szentmise alatt a különböző nemzetiségek a saját nyelvükön énekeltek a vallási dalokat.

Az újszülöttek nem sokkal születésüket követően a keresztelő révén az egyházi közösség részévé váltak. A keresztelőkre mindig a vasárnapi ünnepi szentmisét követően került sor. A keresztszülőség fogalmát ebben az időben még kimondottan komolyan vették. A gyermekek bérmlására a püspöki látogatások során került sor tavasszal, vagy pedig kora ősszel. A bérmlkozást a vallástan órába beépített felkészülés előzte meg, a bérmlkozó fiúk bérmaeresztapát, a lányok pedig bérmaeresztanyát választottak, aki I. Leo pápa pápai határozata alapján a bérmlkozót segítette vallási életében. A püspök részvétele a ceremónián kimondottan nagy népünnepélynek számított.

A bűnbánat szentsége a hívők számára a belső megújulás és a lelki megkönnyebbülés forrását jelentette. Az elsőáldozás volt a gyermekek számára az első találkozás Jézussal. A házasságokat nagyon nagy gondossággal és ráfordítással készítették elő a Bánságban. A házasuló párok átlagéletkora 17 év volt.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba szakadt Nyugat-Bánság meghatározó sváb lakossággal rendelkező települései a két világháború között

A német anyanyelvű katolikus hívők száma a bánsági régióban 111 182 főt tett ki az 1935. évi népszámlálás alkalmával, a magyaroké pedig 78 980 főt (39,1%) (Lehmann, 1980, 158. o.).

1. táblázat: Római katolikus sváb lakosság a szerbiai Bánság területén (1921)

	Városi egyházközségek	Jugoszláv népszámlálás alapján 1921			A csanádi püspökség számítása alapján (1922)	Dragano- vics számításai alapján (1939)
		össz- lakosság	német lakosság	katoliku- sok	katoliku- sok	katoliku- sok
1	Groß Betschkerek (Nagybecskerek)	27 522	7 888	14 143	13 896	16 686
2	Groß Kikinda (Nagykikinda)	25 774	5 774	9 406	10 688	11 505
3	Pantschowa (Pancsova)	19 407	6 350	7 255	5 147	6 841
4	Weißkirchen (Fehértemplom)	9 605	5 891	5 194	6 916	6 519
5	Werschetz (Versec)	27 011	13 244	15 568	17 205	16 528
Összesen:		109 319	39 147	51 566	53 852	58 079
Vidéki német többségű egyházközségek						
1	Apfeldorf - Torontálalmás	3 265	2 819	2 846	3 014	3 003
2	Banater Bresrowatz - Beresztóc	3 800	2 642	2 644	2 156	2 500
3	Deutsch Elemer - Németelemér	1 094	864	940	1 468	1 263
4	Deutsch Etschka - Németécska	1 701	1 057	1 122	2 310	1 865
5	Deutsch Zerne Németcsernye	3 249	1 744	2 834	3 929	3 132
6	Ernsthausen - Ernőháza	2 427	2 278	2 332	2 657	2 610
7	Glogau - Galagonyás	2 659	1 736	1 847	1 870	2 125
8	Heufeld - Torontálszeg	2 009	1 786	1 959	1 993	2 031
9	Homolitz - Omlód	5 242	2 667	2 691	2 713	2 750
10	Karlsdorf - Károlyfalva	24 707	4 786	5 277	5 200	5 627
11	Kathreinfeld - Katalinfalva	1 870	1 809	1 830	1 901	1 864
12	Klek - Bégafo	1 338	1 181	1 117	1 040	1 140

13	Kudritz - Temeskutas	6 370	2 440	3 021	3 258	2 983
14	Lazarfeld - Lázárföld	2 084	2 042	2 059	2 065	1 983
15	Nakodorf - Nákófalva	2 639	2 564	2 591	3 048	2 523
16	Pardan - Párdány	10 213	2 393	3 097	2 869	2 773
17	Rudolfsgnad - Rezsőháza	2 964	2 891	2 917	3 223	3 034
18	St. Georgen - Bégaszentgyörgy	10 488	1 004	3 556	3 471	3 004
19	St. Hubert - Szenhubert	3 113	3 014	3 042	3 118	3 454
20	Sartscha - Szárcsa	2 819	1 433	1 195	1 181	1 109
21	Setschan - Torontálszécsány	2 331	2 059	2 229	2 122	1 894
22	Sigmundsfeld - Zsigmondfalva	1 255	1 223	1 233	1 230	1 250
23	Stefansfeld - Istvánföldre	2 875	2 734	2 814	2 477	2 942
24	Tschestelek - Csősztelek	2 526	1 969	2 429	2 193	2 555
25	Zichydorf - Zichyfalva	5 821	2 590	3 715	3 368	3 950
Összesen:		109 178	53 725	61 337	63 874	63 364
Mindösszesen:		218 497	92 872	112 903	117 726	121 443

Forrás: Lehmann, 1980, 164.o.

A szerbiai Bánság meghatározó városai közül egyedül Fehértemplomban haladta meg a svábok részaránya az 50%-ot (61%) a város teljes lakosságán belül. Ezen a településen a római katolikusok 54%-ot képviseltek a két világháború között. A fehértemplomi katolikus templom mára már teljesen zárva van. Versec lakosságán belül a svábok 1% híján a város lakosságának felét adták, a katolikusok pedig 57%-ot képviseltek. Pancsova és Nagykikinda esetében a németek 34 és 22%-ot képviseltek az összlakosságon belül, a katolikus vallásúak aránya pedig 36% körül mozgott mindkét városban (1. táblázat). Összesen húsz vidéki, német többségű egyházközséget tartottak számon a szerbiai Bánságban a második világháború előtt.

A nyugat-bánsági svábok születésszáma visszaesett. A német ajkúak születésszáma 14,8 fő ezer lakosra vetítve 1936-ban. Az egész Szerb-Horvát-Szlovén Királyság teljes népességét alapul véve 27,8 fő/1000 fő. A vegyes lakosságú szerbiai Bácska területén is kedvezőbb volt a születések száma: 1000 főre vetítve, 17,6 fő. A nyugat-bánsági svábok 1000 főre vetített születésszáma drasztikusan csökkent 1900 és 1939 között. Beresztócon (Ruttendorf) 1900-ban még 184 német született, 1939-ban már csak 56. Temesalmáson (Apfeldorf) ugyanez az arány 162, illetve 35; míg Galagonyáson (Glogau) 120 és 21. A városokban sem volt jobb a helyzet a német születésszám visszaesését illetően: Versec 507 – 114; Fehértemplom (Weißkirchen): 243 – 45. (Lehmann, 1980, 170. o.). A különböző nemzetiségek közötti házasságok meglehetősen ritkán fordultak elő. Általánosságban kijelenthető, hogy a német és szerb földművesek egyaránt elutasították a vegyes házasságokat. A nemzetiségek leginkább egymás mellett, sokkal kevésbé egymással éltek.

A II. világháború és az azt követő szerb megtorlás időszaka

A harmadik birodalom 1941-ben megtámadta Jugoszláviát. A rádió a német bevonuláskor az Eugen herceg indulót játszotta, egy olyan dalt, amelyet állítólag 1717-ben, az oszmánok elleni hadjáratok idején komponáltak. Tizenegy nappal a támadás után Jugoszlávia feltétel nélkül megadta magát. Zágrábban kikiáltották a „Független Horvát Államot”, a náci Németország vazallus államát. Ezt követte a német katonai közigazgatás Magyarország részvételével. Koncentrációs táborokat hoztak létre, amelyekben a német megszállók elsősorban a fajelméletük alapján üldözött embereket tartották fogva, zsidókat, romákat és szintiket. A „Független Horvát Állam” legnagyobb táborában, a jasenovaci koncentrációs táborban pedig negyvenötezer szerbet (Vajdaság ma, 2019). Ezenkívül politikai foglyokat, a kommunista ideológia támogatóit. Jugoszláviában mintegy 1,2 millió ember halt meg a háború, a háborús bűnök és a holokauszt következtében.

A német csapatokat a svábok lelkesen fogadták. A szerbiai Bánságot még „népi német” közigazgatás alá is helyezték, amely alatt mintegy hétezer ember vesztette életét. A bánáti zsidó vagyon kétharmada a „népi németekhez”, egyharmada a magyarokhoz került. Összesen mintegy százhuszezer dunai sváb férfit integráltak katonai és rendőri egységekbe. A Waffen-SS „Prinz Eugen” hadosztályt 1941-ben alapították. Katonai szempontból a hadosztálynak a Josip Broz Tito vezette Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg csapatainak visszaszorítását kellett volna segítenie. Az önkéntesség, a sorozás és a kényszerítés viszonyáról nincsenek minősített források – bár az önkéntesség kérdését háborús állapotban és a fasizmus alatt utólag amúgy is nehéz megítélni. A német és magyar csapatok a partizánok elleni harcban számos háborús bűntettet követtek el. Szerbiában, Boszniában, Koszovóban és Horvátországban tömegesen lőttek le megtorlásként civileket.

A háború végének és a náci Németország 1944-es kapitulációjának közeledtével megkezdődött a német csapatok visszavonulása, és ezzel egyidejűleg a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg által a dunai sváb lakosság üldözése. A dunai sváb lakosság tisztában volt azzal, hogy 1944-et követően Jugoszláviában megtorlásokkal kell számolnia. Kettőszázhuszonötezer sváb menekült el, akik közül ötezren visszatértek a háború végeztével. A visszatérő svábokat azonnal internáló táborokba zárták (Wildmann, 2025). Főleg azok maradtak Jugoszláviában, akik úgy gondolták, hogy nincs mitől tartaniuk, mivel nem vettek részt a szerbek elleni háborúban, kivégzésekben. A Jugoszláv Népköztársaságban 1948-ig a dunai svábok körében a nácik és kollaboránsaik bűneiért a német származású sváb lakosságot kollektív módon büntették. Az AVNOJ (Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítás Antifasiszta Tanács) határozatai során minden német vagyont kisajátítottak. A Tito partizánok a Bácska és Bánság területén fogolytáborokat hoztak létre, ahova tízezerrel gyűjtötték össze az országban maradt német és magyar nőket, gyermekeket és időseket. Csaknem százhuszezer embert, köztük mintegy ötvennégyezer nőt és huszonegyezer gyermeket internáltak az erre kijelölt, túlszűfolt táborokba. A táborokban a higiéniai körülmények katasztrofálisak voltak, hozzávetőlegesen negyvenötezer ember halt éhen vagy vesztette életét különböző betegségekben (Portmann, 2019). A partizánok közel hétezer embert, főként férfiakat lőttek le és helyeztek jelöletlen tömegsírokba. Az internálótáborokban 1946-ot követően a több ezer árván maradt gyermek nevelőotthonokban helyezték el, ahol szláv közegben asszimilálódtak. A Nemzetközi Vöröskereszt 1950-et követően a legtöbb esetben már nem tudta azonosítani az elárvult német gyerekeket, így a külföldre menekült rokonok nem tudták őket szárnyaik alá venni. A Jugoszlávia területén található internáló táborokat csak 1948-

at követően, nemzetközi nyomásra szabadították fel. A táborokat túlélő nyolcvanezer fogvatartottnak azonban még három éves kötelező munkaszerződést kellett aláírnia, és csak 1950-et követően, magas összegű fejpénz megfizetése után hagyhatták el Jugoszláviát. A második világháborút túlélő, egykori Jugoszláv Királyság területén élő 425 ezer német nemzetiségű lakos közül háromszázezen Németországba, hatvanezren Ausztriába, negyvenezren az USA-ba és egyéb államokba emigráltak (Wildmann, 2025). Tito Jugoszláviájában, a II. világháború előtt svábok lakta településeken számos római katolikus templomot leromboltak 1945 és 1960 között a Bánság területén. Ilyen templomrombolások történtek például Torontálszécsányben, Csőszfalván, Bégaftón, Zsigmondfalván, Istvánföldjén, Bégaszentgyörgyön, Lázárföldön, és sok más korábbi német többségű településen.

A szerbiai Bánság teljes lakossága száz év alatt 4,3%-kal esett vissza (537 471 fő) a folyamatos délszláv betelepülések ellenére, amely nem tudta, tudja ellensúlyozni a jobb munkalehetőségek miatti kiáramlást a térségből. A magyarság száma 24%-kal, 98 471 főről 75 190 főre esett vissza (Délhír, 2023). Weiss Rudolf, a szerbiai Német Népi Szövetség elnöke arról számolt be, hogy az egykor négyszázezer főt számláló vajdasági németiség száma a második világháborút követő megtorlások és kitelepítések következtében 2 573 főre zsugorodott a 2022. évi népszámlálás eredménye alapján (Pannon RTV, 2024). A Német Népi Szövetség fő célkitűzése, hogy Vajdaság tartomány fővárosában, Újvidéken állítsák fel a második világháború ártatlan német nemzetiségű áldozatainak emlékművét (Németh, 2019).

Összegzés

Az első világháborút követően három részre szakított heterogén Bánság régió elveszítette területi és gazdasági integritását, az új határok mentén számos térség elveszítette hagyományos történelmi központját. A kialakult gazdasági munkamegosztást szintén negatívan érintette a régió feldarabolása. Valamennyi bánsági sváb politikai frakció a Bánság régió területi integrációjának fennmaradása mellett állt ki, a véleménykülönbség abban állt, hogy a Bánság régiót önálló köztársaságként, Románia, vagy pedig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részeként képzelték el. Temesvár Romániához került, így a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került Nyugat-Bánság régiós központ nélkül maradt. A Nyugat-Bánság igazi gazdasági és kulturális központi funkcióját a szomszédos Bácska régió legnagyobb városa Újvidék (Neusatz) vette át. A Bánság régió második legnagyobb kisebbségének számító német sváb kisebbség traumaként élte meg a régió három részre szakítását. Míg a román-szerb határ meghatározásánál figyelembe vették az etnikai nézőpontokat, a német szállásterületek elhelyezkedését teljesen figyelmen kívül hagyták. A második világháború alatt a bácskai és bánsági német kisebbség meghatározó részben üdvözölte és felszabadulásként élte meg Németország bevonulását, ami kiváltotta a Jugoszláviát felszabadító Tito partizánok bosszúját. A szerb partizánok svábokkal és magyarokkal szemben elkövetett büntetőakciói, internálásai, valamint kényszerkitelepítései következtében a szerb Bánság területéről jóformán teljesen eltűnt a német lakosság. A svábok elmenekülésének, kitelepítésének következtében a régióban nagyon jelentős mértékben csökkent a római katolikus hívők száma. Az egykori sváb települések elhagyott házaiba Boszniából, és Jugoszlávia egyéb területéről érkező dél-szláv lakosokat költöztettek be. A jugoszláv partizánok a német kulturális örökséget sem kímélték, számos településen lerombolták a római katolikus templomokat és megsemmisítették a német temetőket is. A szerbiai Bánság területén már csak a megmaradt katolikus

templomok és az egykori sváb parasztházak árulkodnak a svábok egykori jelenlétéről, munkásságáról. Bár a térséget kiváló mezőgazdasági adottságok jellemzik, folyamatos a szerbeket és magyarokat egyaránt érintő kivándorlás. Míg közel háromszáz évvel ezelőtt a Habsburg Birodalomból érkező német telepesek tették termékennyé a Bánságot, az elmúlt évtizedekben helyükre érkező, sok esetben őket elüldöző szerbek, románok mennek a német nyelvterület országaiba a jobb megélhetés reményében.

Melléklet

1. fotó: Nagybecskereki Nepomuki Szent János római katolikus székesegyház

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

2. fotó: Nagybecskerek, az 1906. május 27-én felavatott Ferenc József híd,
mai Kis híd a Bega-csatornán
(háttérben a református templom és a régi Pénzügyi Palota)

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

3. fotó: Versec – Szent Gellért Püspök és Vértanú római katolikus plébániatemplom

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

4. fotó: Versec – Szent Gellért Püspök és Vértanú római katolikus plébániatemplom
belülről

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

5. fotó: Versec – Szent Gellért Püspök és Vértanú római katolikus plébániatemplom, oltár

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

6. fotó: Versec – Szent Gellért Püspök és Vértanú római katolikus plébániatemplom, oltár

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

7. fotó: Versec – Szent Gellért Püspök és Vértanú római katolikus plébániatemplom ólomüveg ablakok

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

8. fotó: Fehértemplom (Weißkirchen) Szent Anna római katolikus templom

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

9. fotó: Fehértemplom (Weißkirchen) Szent Anna római katolikus templom

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

10. fotó: Fehértemplom (Weißkirchen) régi sváb ház előre álló, ún. „kibicablakkal”

Forrás: saját felvétel, 2023. augusztus 12.

Irodalomjegyzék

Délhír (2023): *Délvidék nemzetiségi összetétele községenként.*

<https://delhir.info/2023/04/28/delvidek-nemzetisegi-osszetetele-kozsegenkent-lesujto-adatok/> 2023. április 28. Utolsó letöltés: 2025. december 5.

Eperjesi Zoltán (2023): A Bánság német ajkú népessége a 19. és 20. századfordulón. *Humán Innovációs Szemle*, 14(2), 66-84. o.

Erős Lajos (1993): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Kisorosz: Kisoroszi Római Katolikus Plébániahivatal.

Horváth Gábor (2018): Glattfelder Gyula csanádi püspök öröksége: "Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni." *Deliberationes*, 11(1), 27-78. o.

Lehmann, Michael (1980): Die katholischen Donauschwaben im jugoslawischen Banat 1918 – 1945. In: Arbeitskreis für die Kirchengeschichte der katholischen Donauschwaben: *Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918 – 1945*, Stuttgart: Verlag Buch und Kunst Keplerhaus. 154-206. o.

Mák Ferenc (2013): *Magyarok a Vajdaságban 1918 – 1945. Kronológia.* Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Németh Ernő (2019): *Az ártatlanul kivégzett svábok emléke előtt is fejet kell hajtani.* Vajdaság ma. <https://m.vajma.info/cikk/valasz/81/Az-artatlanul-kivegzett-vajdasagi-svabok-emleke-elott-is-fejet-kellene-hajtani.html> Utolsó letöltés: 2025. november 30.

Orcsik Károly (2020): A magyar katolikusok helyzete a Délvidéken 1918 és 2018 között. In: Ördögh Tibor (szerk.) *Fejezetek Vajdaság egyháztörténetéből.* Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete. 11-108. o.

Pannon Rtv. (2024): *A szerbiai német nemzeti közösség napját ünnepelték Zomborban.* <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/szerbiai-nemet-nemzeti-kozosseg-napjat-unnepeltek-zomborban> 2024. december 01. Utolsó letöltés: 2025. december 7.

Penninger, Sabrina (2021): *Das Nationalgefühl der donauschwäbischen Bevölkerung Jugoslawiens 1918 bis 1945.* Masterarbeit, Linz: Johannes Kepler Universität.

Portmann, Michael (2019): Die umgekehrte Balkanroute: „Donauschwaben“ zwischen Ansiedlung und Vertreibung. Der Standard. <https://www.derstandard.at/story/2000097138455/die-umgekehrte-balkanroute-donauschwaben-zwischen-ansiedlung-und-vertreibung>. Utolsó letöltés: 2025. december 5.

Szilas József (1980): *Csanád Egyházmegye jubileumi évkönyve*, Szeged: Csanád Egyházmegye.

Tarján M. Tamás (2025): A Bánáti Köztársaság kikiáltása. *Rubicon Online.* <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1918-november-1-a-banati-koztarsasag-kikialtasa>, Utolsó letöltés: 2025. április 15.

Tóth Tamás (2023): A kettészakított érseki egyházmegye: Apostoli kormányzás a Bácskában az I. világháború után. In: Sági György (szerk.) *A magyar katolicizmus és Trianon: tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport. 124-153. o.

Wildmann, Georg (2025): *Dokumentation von Prof. Dr. Georg Wildmann. Donauschwaben in Oberösterreich*. <https://www.donauschwaben-ooe.at/geschichte/doku-g-wildmann> Utolsó letöltés: 2025. december 7.

Zakar Péter (2020): *Egyház és állam 1848-49-ben*. Klauzál Gábor Társaság, <http://www.klauzal.hu/cikk/859.html?PHPSESSID=ad80adbdb3bfc8fbc7ff28e71d127a08>. Utolsó letöltés: 2025. december 3.

THE SITUATION OF THE CATHOLIC SWABIANS IN THE BANAT REGION, PART OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS, AND SLOVENES

ZOLTÁN EPERJESI

The south-eastern part of Royal Hungary, the most heterogeneous and multi-ethnic region in terms of population composition, was divided into three parts following the Treaty of Trianon. The larger eastern portion of the region was annexed by Romania, the western half became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, while only a marginal area remained in Hungary, bounded to the north and west by the Tisza and Maros rivers. This remaining territory continued to exist under the name Csanád County. In this article, I examine the western part of the Banat region, which was annexed to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, with particular emphasis on the situation of the Catholic Swabians living there between the two World Wars. The Kingdom of South Slavs, with a population of nearly twelve million, had approximately 4% of German nationality in 1921. According to the 1921 census, the population of Western Banat, which became part of the South Slavic state, numbered 561,958. Within the total population in the Banat of Serbia, Germans constituted 22.5% (126,630 individuals), making them the second largest ethnic group in the region, with only the Serbs being more numerous. The vast majority of the German population in the Serbian Banat were Catholic. One-third of the Banat Germans lived in cities, while two-thirds resided in villages. It can generally be stated that, in the 19th and 20th centuries, ethnic groups in the Banat region primarily coexisted side by side, with little interaction between them. During the 19th century, the Banat region experienced significant development and industrialization. However, the vision for its future was severely shattered by its division into three parts following World War I, but the greatest tragedy for them was World War II. In the final year of the war, partisans led by Tito, who liberated the South Slavic state, accused the Swabian minority of collaborating with the German occupiers on the basis of collective guilt. Their property was confiscated, and retaliatory actions were carried out, resulting in thousands of fatalities. The majority of the civilian population was interned in camps for years, where tens of thousands of women and children lost their lives due to inhumane conditions and epidemics. The survivors were deported. In contrast to neighbouring Romania, the Swabian population of the Serbian Banat almost completely disappeared in the years following the World War, and in many

settlements even their cultural heritage was destroyed, including churches. Thus, this marked the end of a two-hundred-year-old Swabian culture in this corner of South-eastern Europe, a culture that had been established through resilient and persistent efforts following the expulsion of the Ottomans.

Keywords: Banat region, Banat Republic, social and economic advocacy organizations of the Banat Swabians, multi-ethnic region, AVNOJ resolutions